

بررسی میزان و عوامل مؤثر بر تفاوت سنی زوجین

حسین محمودیان*

تفاوت سنی در آمادگی بیولوژیکی بین زنان و مردان، خود می‌تواند تفاوت سنی زوجین را موجب شود. علاوه بر آن، قواعد اجتماعی ناظر بر ازدواج نیز می‌توانند در افزایش یا کاهش اختلاف سنی زوجین تأثیرگذار باشند. تفاوت سنی زوجین عواملی نظیر ثبات رابطه زناشویی، رضایت ازدواجی و تعداد فرزندان مورد علاقه را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بنابراین تبیین علل مؤثر بر تفاوت سنی زوجین می‌تواند با توجه به تبعات اجتماعی و جمعیتی آن حائز اهمیت باشد. این مقاله با استفاده از داده‌های طرح «آمارگیری از خصوصیات اجتماعی-اقتصادی خانوار» مرکز آمار ایران در سال ۱۳۸۰، میزان و عوامل مؤثر بر تفاوت سنی زوجین را مورد بررسی قرار می‌دهد. در بیش از ۸۵ درصد ازدواج‌ها، تفاوت سن ازدواج به نفع مردان (سن بالاتر شوهران نسبت به زنان) می‌باشد. میانگین تفاوت سن زوجین با سن، شهرنشینی، میزان تحصیلات مردان، باسوادی زنان و تفاوت تحصیلی زوجین (به نفع مردان) ارتباط مستقیم دارد. فعالیت زنان در خارج از خانه، انتخاب آزادانه تر همسر توسط زنان و سن زنان رابطه معکوسی را با تفاوت سن زوجین نشان می‌دهد. میزان تحصیلات زنان با تفاوت سنی زوجین دارای رابطه طاقی شکل بوده و در سطوح متوسط تحصیلی این تفاوت به حداکثر می‌رسد. در تحلیل چندمتغیره، تمامی این عوامل اثر خود را از دست می‌دهند و این وضعیت، پایداری هنجار بزرگ‌تر بودن شوهران را در ورای تفاوت‌های اقتصادی و اجتماعی نمایان می‌سازد.

واژگان کلیدی: تفاوت سنی زوجین، سن ازدواج مردان، سن ازدواج زنان، تشکیل خانواده، ازدواج، تحصیلات، موقعیت زنان، قومیت، نسبت با همسر، برابری جنسیتی

* استادیار گروه جمعیت‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران hmahmoud@ut.ac.ir

نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، سال یکم، شماره ۱، ۱۳۸۵، ص. ۱۲۷-۱۴۰

مقدمه

ازدواج رسمیت یافتن و قانونمند شدن پیوند زناشویی بین دو جنس است. این رسمیت یافتن از طریق یک قرارداد قانونی و رسمی حاصل می‌شود و در نتیجه جامعه ناظر بر این قرارداد و نحوه اجرای آن است. زمان ازدواج تابع آمادگی بیولوژیکی افراد (رسیدن به سن بلوغ) و آمادگی اجتماعی (قواعد اجتماعی مرتبط با ازدواج) است. از آنجا که از نظر آمادگی بیولوژیکی تفاوت سنی قابل ملاحظه‌ای بین زنان و مردان وجود دارد، خود این وضعیت می‌تواند تفاوت سن ازدواج زوجین را موجب شود. علاوه بر آن، متفاوت بودن قواعد اجتماعی ناظر بر ازدواج می‌تواند شرایط تشکیل خانواده برای دو جنس را تحت تأثیر قرار دهد و در افزایش یا کاهش اختلاف سنی زوجین تأثیرگذار باشد. با توجه به اینکه تفاوت سنی زوجین عواملی نظیر قابلیت باروری زوجین، ثبات رابطه زناشویی، رضایت ازدواجی و تعداد فرزندان مورد علاقه را تحت تأثیر قرار می‌دهد، تبیین علل مؤثر بر آن می‌تواند از نظر سیاست‌گذاری‌های اجتماعی و جمعیتی حائز اهمیت باشد. این مقاله بر آن است تا با استفاده از داده‌های طرح «آمارگیری از خصوصیات اجتماعی-اقتصادی خانوار» مرکز آمار ایران در سال ۱۳۸۰، میزان و عوامل مؤثر بر تفاوت سنی زوجین را مورد بررسی قرار دهد.

مبانی نظری

تجربه جامعه انسانی، تفاوت سن ازدواج همسران (شوهران و زنان) را نشان می‌دهد. این تفاوت که بیشتر در شکل سن بالاتر شوهران نسبت به زنان بروز یافته است، از عوامل متعدد متأثر است و به همین صورت، اثراتی را بر عوامل دیگر اعمال می‌کند. سن ازدواج به عنوان یک متغیر بلافصل تأثیر مهمی را بر باروری اعمال می‌کند. به صورت ساده، سن ازدواج پایین‌تر زنان می‌تواند با باروری بالاتر همراه باشد. فاصله سنی زوجین نیز می‌تواند بر باروری تأثیرگذار باشد و ساز و کارهای مختلفی در این تأثیرگذاری دخالت دارند. قابلیت باروری مردان با سن در ارتباط و در دوره‌های مختلف سنی متفاوت است. بنابراین باروری نکاحی می‌تواند تمایزاتی را از این طریق بپذیرد. علاوه بر آن، فاصله سنی به طور مستقیم با خطر جدایی زوجین و انحلال خانواده که می‌تواند باروری را کاهش دهد، در ارتباط است. فاصله سنی، همچنین بر روابط زوجین تأثیرگذار است. ثبات رابطه، میزان رضایت از زندگی خانوادگی (رضایت از ازدواج)، تصمیم‌گیری در مورد اندازه خانواده و قاعده‌مندی باروری (استفاده از وسایل جلوگیری از

حاملگی) با توجه به اندازه فاصله سنی زوجین، تغییر می‌کنند (کسترلاین^۱ و دیگران ۱۹۸۶). عوامل مختلفی می‌توانند ایجادکننده فاصله سنی زوجین باشند. می‌توان گفت که ایجاد فاصله سنی زوجین یک واقعه اتفاقی و تصادفی است. از آنجا که افراد در سنین مختلف ازدواج می‌کنند، وجود فاصله سنی یکی از نتایج عدم هماهنگی در سن ازدواج و پذیرش این وضعیت بدین معنی است که تغییرات در فاصله سنی زوجین نباید توزیع معنی‌داری داشته باشد. تجربه نشان داده، فاصله سنی زوجین در جوامع مختلف دارای قاعده‌مندی خاصی است و ازدواج‌هایی که در آنها زنان بزرگتر از شوهران باشند کمتر شایع است. لذا اتفاقی بودن فاصله سنی زوجین نمی‌تواند مورد قبول واقع باشد.

تفاوت سنی زوجین، همچنین می‌تواند با توجه به عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تبیین شود. ازدواج در گذشته براساس مبادله بین زن و شوهر انجام می‌گرفت و زنان، وظایف خانه‌داری و مواظبت از فرزندان و مردان حمایت اقتصادی از خانواده را به عهده داشتند. خانه‌داری و مواظبت از فرزندان نیازمند سرمایه‌گذاری قبلی از طرف زنان نبود و به همین علت آنها می‌توانستند خیلی زود برای ازدواج و تشکیل خانواده آماده شوند. مردان برای حمایت اقتصادی خانواده به سرمایه‌گذاری بیشتری در دوره پیش از ازدواج نیاز داشتند. در نتیجه فاصله سنی بین زوجین می‌توانست در حد بالایی حفظ شود. در حال حاضر طبیعت این مبادله به خاطر افزایش موقعیت زنان تغییر یافته است و زنان به دنبال مبادله پایاپای کامل هستند (میشل ۱۳۵۴: ۱۸۳). در این وضعیت، برقراری شرایط لازم برای این مبادله نیازمند سرمایه‌گذاری از هر دو طرف است.

ارتباط بین ساخت‌های خویشاوندی پدرسالار و فاصله سنی زیاد زوجین (به نفع مردان) در بعضی از مطالعات نشان داده شده است (کسترلاین و دیگران ۱۹۸۶؛ کویسامبینگ^۲ و کالمن^۳ ۲۰۰۳) و این ارتباط با موقعیت زنان در خانواده پیوند می‌خورد. فرض اساسی بر این است که در ساختارهای پدرسالار، زنان از موقعیت پایین‌تری برخوردار هستند و بعد از سن بلوغ هیچ موقعیتی به غیر از ازدواج برای آنها مهیا نیست. به همین علت سن ازدواج زنان در این ساختارها نسبتاً پایین است. در این وضعیت‌ها نابرابری بیشتری بین زنان و مردان وجود دارد و تفاوت سنی بیشتر بین زوجین نشانه‌ای از کنترل بیشتر مردان بر زنان قلمداد شده است. آسیب‌پذیری بیشتر زنان در ازدواج‌های زودرس که غالباً با تفاوت سنی بالاتر زوجین (به نفع مردان) همراه است، در بعضی از مطالعات (کویسامبینگ و کالمن ۲۰۰۳) نشان داده شده است.

1. Casterline

2. Quisumbing

3. Kallman

با بهبود موقعیت زنان از طریق افزایش تحصیلات و مشارکت بیشتر در فعالیت‌های اجتماعی، این فاصله کمتر می‌شود. کم‌شدن فاصله، عمدتاً به افزایش بیشتر سن ازدواج زنان بر می‌گردد، افزایشی که علت اصلی آن تلاش بیشتر زنان برای کسب موقعیت‌های بالاتر است. همچنین بهبود موقعیت زنان از طریق کسب آزادی بیشتر در انتخاب همسر، به‌همراه گرایش به برابری جنسیتی از طریق همسان همسری، وقوع ازدواج‌هایی که در آنها زنان و مردان از موقعیت‌های مشابهی از نظر تحصیل، شغل و سن برخوردارند را افزایش داده است. هماهنگی بین ارتقاء موقعیت زنان و کاهش فاصله سنی زوجین در مطالعات مرتبط به موضوع نشان داده شده است (اتکینسون^۱ و گلاس^۲ ۱۹۸۵؛ راشاد^۳ و عثمان^۴ ۲۰۰۳؛ کسترلاین و دیگران ۱۹۸۶؛ کویسامینگ و کالمن ۲۰۰۳؛ میشل ۱۳۵۴).

در مطالعه همسان همسری سنی در ایالات متحده آمریکا، اتکینسون و گلاس (۱۹۸۵) نشان دادند که تفاوت بیشتر سن ازدواج زوجین (در هر دو جهت) با موقعیت اقتصادی و اجتماعی پایین‌تر هماهنگ بوده است. تولد در خارج از کشور، تحصیلات کم، درآمد خانوادگی پایین، موقعیت شغلی پایین‌تر، عدم اشتغال زنان، تعلق به نژاد سیاه و تجربه ازدواج مجدد با تفاوت سنی بالاتر هماهنگ بوده است و روند تفاوت سنی زوجین در جهت کاهش آن بوده و این کاهش با برابری جنسیتی بیشتر همبستگی داشته است. تفاوت سنی بالاتر زوجین در خانواده‌های کم‌درآمد، همچنین توسط ورا^۵ و دیگران (۱۹۸۵) در مطالعه‌ای درباره تفاوت سن ازدواج در ایالات متحده آمریکا نشان داده شده است. تفاوت سنی بیشتر در موقعیت‌های اقتصادی و اجتماعی پایین‌تر می‌تواند به تأثیرات قوی‌تر عوامل اقتصادی و اجتماعی در تشکیل خانواده در این موقعیت‌ها نسبت داده شود.

نوسازی با تغییر ساختار سنی و جنسی جمعیت، تغییر ایده‌ها و ارزش‌های مرتبط با ازدواج و تشکیل خانواده و وضعیت افراد آماده ازدواج از جهت در دسترس بودن همسر مناسب، کشورهای مختلف به‌ویژه کشورهای در حال توسعه را تحت تأثیر قرار داده است. از آنجا که زوجین معمولاً از سنین متفاوتی هستند، عدم تساوی در تعداد مرد و زن (افراد آماده ازدواج) می‌تواند زمان ازدواج دو جنس را تحت تأثیر قرار بدهد، وضعیتی که از آن به عنوان فشار یا مضیقه ازدواجی^۶ نام برده می‌شود. در این حالت، زمان ازدواج برای جنسی که تعداد آن بیشتر است ممکن است به تعویق بیفتد، چرا که برای آن جنس به تعداد مناسب همسر یافت

1. Atkinson

2. Glass

3. Rashad

4. Osman

5. Vera

6. Marriage squeeze

نمی‌شود. از طرف دیگر، به علت بیشتر بودن تعداد همسران بالقوه برای جنسی که تعدادش کمتر است، احتمال ازدواج زودتر برای این دسته از افراد افزایش می‌یابد. اثر این وضعیت بر تفاوت در سن ازدواج بین مردان و زنان در بسیاری از مطالعات نشان داده شده است (پرستون^۱ و استروننگ^۲؛ ۱۹۸۶؛ درودی آهی^۳؛ ۱۳۸۱؛ جعفری مؤدهی^۴؛ ۱۳۸۲؛ کارمایکل^۵؛ ۱۹۸۸). درودی آهی (۱۳۸۱) و جعفری مؤدهی (۱۳۸۲) با مطالعه وضعیت مضیقۀ ازدواجی در ایران و نشان دادن فزونی تعداد زنان در مقایسه با مردان، در بین افراد آماده ازدواج، تأخیر در سن ازدواج زنان را از آن نتیجه‌گیری کردند. تأخیر یا تعجیل ازدواج، ناشی از نابرابری در تعداد مردان و زنان آماده ازدواج، می‌تواند بر فاصله سنی زوجین و چگونگی این فاصله تأثیرگذار باشد. در مطالعه‌ای درباره ازدواج در مصر، عثمان و شاد^۴ (۲۰۰۳) افزایش فاصله سنی ازدواج به نفع زنان را در ازدواج‌های گروه‌های سنی جوان، به نابرابری تعداد افراد آماده ازدواج (ناشی از افزایش سن ازدواج) نسبت داده‌اند.

روش بررسی و داده‌ها

روش بررسی در این تحقیق، تحلیل ثانویه داده‌های موجود است. داده‌های حاصل از طرح «آمارگیری از خصوصیات اجتماعی-اقتصادی خانوار» مرکز آمار ایران سال ۱۳۸۰، رابطه بین فاصله سنی زوجین و عوامل مؤثر بر آن را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد. این طرح که در سال ۱۳۸۰ توسط مرکز آمار ایران انجام شده است، بعضی از ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی خانوارهای نمونه در کل کشور را مورد سنجش قرار داده است. جهت نیل به هدف اشاره شده، فایل جدیدی با پیوند اطلاعات زوجین به یکدیگر ساخته شد. نظر به این‌که اغلب ازدواج‌ها در فاصله سنی ۱۵ تا ۴۹ سالگی اتفاق می‌افتند و با توجه به تفاوت سنی در حدود ۵ سال بین مردان و زنان، جامعه آماری در این بررسی در برگیرنده کلیه افراد ازدواج کرده زن ۱۵-۴۹ ساله و مرد ۲۰-۵۴ ساله است. در تجزیه و تحلیل داده‌ها عمدتاً از تکنیک‌های آماری دومتغیره و چندمتغیره استفاده شده است.

متغیرهای مستقل عبارت‌اند از: سن، زبان محلی و قومی، محل سکونت، وضع سواد، میزان تحصیلات، نسبت خویشاوندی با همسر، نحوه انتخاب همسر، وضع فعالیت، تفاوت میزان تحصیلات زوجین، نگرش زنان نسبت به برابری زن و مرد در موضوعات پرورش فرزندان و انجام خانه‌داری و سن ازدواج. این متغیرها از مهم‌ترین متغیرهایی هستند

1. Preston
3. Carmichael

2. Strong
4. Shahd

که با متغیر وابسته، یعنی تفاوت سنی زوجین در ارتباط قرار داده می‌شوند.

یافته‌ها

جدول شماره ۱ نشان‌دهنده توزیع نسبی زوجین نمونه بر حسب تفاوت سن زوجین (مردان ۲۰-۵۴ ساله و زنان ۱۵-۴۹ ساله) به تفکیک متغیرهای مختلف مربوط به شوهر در سال ۱۳۸۰ است. همان‌طور که نشان داده شده است، تنها در حدود ۹ درصد از ازدواج‌ها، دارای تفاوت سنی به نفع زن بودند و در بیش از ۸۵ درصد ازدواج‌ها مردان از همسران خود بزرگ‌تر بودند. این نشان‌دهنده آن است که تفاوت موجود یک تفاوت اتقاقی نیست و عوامل مختلفی می‌توانند بر آن تأثیرگذار باشند. شوهران دارای زبان قومی مازندرانی، عربی و گیلکی به ترتیب بیشترین درصد‌های مربوط به بالا بودن سن زنان را به خود اختصاص داده‌اند. کمترین درصد مربوط به افراد دارای زبان قومی لری بوده است. این وضعیت می‌تواند به تفاوت‌های اقتصادی و اجتماعی بین قومیت‌ها و همچنین آداب و رسوم قومی مربوط به ازدواج و تشکیل خانواده نسبت داده شود. سن بالاتر زنان در روستاها بیشتر از شهرها بوده و یکی از عوامل تبیین‌کننده این وضعیت می‌تواند وجود مزیقه ازدواجی در روستاها (مهاجرت بیشتر مردان جوان) باشد. درصد مردان جوانی که همسر بزرگ‌تر از خود داشتند، بیشتر از مردان مسن بوده است. درصد مردان دارای همسران بزرگ‌تر از خود در گروه سنی ۲۰-۲۴ ساله در حدود ۱۶ درصد بوده است، در حالی که هیچ مرد ۵۰-۵۴ ساله همسری بزرگ‌تر از خود نداشته است. افزایش بیشتر سن ازدواج زنان در دوره‌های اخیر (محمودیان ۱۳۸۳) و وجود مزیقه ازدواجی می‌تواند تبیین‌کننده این وضعیت باشد.

در حدود ۵ درصد از افراد نمونه با همسران‌شان هم‌سن بودند که مردان دارای زبان قومی گیلکی بالاترین درصد مربوط به همسان‌همسری سنی را به خود اختصاص داده‌اند. این درصد برای افراد دارای زبان قومی ترکمنی صفر و همسان‌همسری در بین روستانشینان بیشتر بوده است. تفاوت بیشتر افراد در شهرها (از نظر اقتصادی و اجتماعی) می‌تواند تفاوت‌های بیشتری را در نگرش‌ها و رفتارهای مربوط به ازدواج و تشکیل خانواده ایجاد کند. رابطه همسان‌همسری و سن معکوس است و افراد جوان‌تر، بیشتر هم‌سن همسران خود بودند. این می‌تواند تا اندازه‌ای به بهبود موقعیت زنان در سال‌های اخیر نسبت داده شود.

جدول ۱. توزیع نسبی زوجین نمونه بر حسب تفاوت سن زوجین (مردان ۲۰-۵۴ ساله و زنان ۱۵-۴۹ ساله) به تفکیک متغیرهای مختلف مربوط به شوهر، ۱۳۸۰

متغیرها	تفاوت سنی زوجین						تعداد
	سن بالاتر زن	همسن	تا ۴ سال	۵ تا ۸ سال	۹ سال و بیشتر	جمع	
زبان قومی*							
بلوچی	۹/۸	۴/۳	۳۳/۷	۴۰/۲	۱۲/۰	۱۰۰/۰	۹۲
ترکمنی	۹/۷	۰/۰	۶۴/۵	۱۹/۴	۶/۵	۱۰۰/۰	۳۱
ترکی	۹/۰	۵/۴	۳۲/۵	۳۶/۲	۱۶/۹	۱۰۰/۰	۱۰۴۰
عربی	۱۲/۲	۴/۹	۴۰/۷	۲۶/۸	۱۵/۴	۱۰۰/۰	۱۲۳
کردی	۱۰/۹	۴/۹	۳۴/۴	۳۴/۷	۱۵/۱	۱۰۰/۰	۲۸۵
گیلکی	۱۱/۶	۶/۴	۴۲/۸	۲۷/۷	۱۱/۶	۱۰۰/۰	۱۷۳
لوی	۶/۷	۳/۷	۳۷/۶	۳۲/۳	۱۹/۷	۱۰۰/۰	۳۷۵
مازندرانی	۱۶/۲	۶/۱	۳۶/۷	۳۰/۲	۱۰/۸	۱۰۰/۰	۲۷۸
فارسی	۸/۰	۴/۷	۳۳/۷	۳۶/۹	۱۶/۷	۱۰۰/۰	۱۷۲۵
محل سکونت*							
روستا	۱۲/۵	۵/۸	۳۵/۲	۳۳/۵	۱۳/۱	۱۰۰/۰	۱۵۹۰
شهر	۷/۱	۴/۴	۳۴/۶	۳۵/۹	۱۷/۹	۱۰۰/۰	۲۵۲۵
سن*							
۲۰-۲۴ سال	۱۵/۷	۸/۸	۵۲/۱	۲۳/۵	۰/۰	۱۰۰/۰	۲۱۷
۲۵-۲۹ سال	۱۳/۷	۶/۹	۳۵/۷	۲۶/۳	۷/۴	۱۰۰/۰	۶۲۲
۳۰-۳۴ سال	۹/۵	۴/۶	۳۷/۷	۳۳/۹	۱۴/۳	۱۰۰/۰	۷۷۸
۳۵-۳۹ سال	۹/۳	۴/۸	۳۷/۵	۳۳/۰	۱۵/۳	۱۰۰/۰	۷۸۴
۴۰-۴۴ سال	۱۲/۱	۴/۴	۳۳/۰	۳۴/۳	۱۶/۱	۱۰۰/۰	۷۶۶
۴۵-۴۹ سال	۳/۶	۵/۷	۳۳/۷	۳۴/۱	۲۲/۸	۱۰۰/۰	۵۷۸
۵۰-۵۴ سال	۰/۰	۰/۰	۱۷/۴	۴۸/۲	۳۴/۵	۱۰۰/۰	۳۸۰
جمع	۹/۲	۴/۹	۳۴/۸	۳۵/۰	۱۶/۱	۱۰۰/۰	۴۱۲۵

* معنی‌دار در سطح $P < 0.01$

جدول شماره ۲ توزیع نسبی زوجین نمونه بر حسب تفاوت سن زوجین (مردان ۲۰-۵۴ ساله و زنان ۱۵-۴۹ ساله) به تفکیک متغیرهای مختلف مربوط به زن در سال ۱۳۸۰ را نشان می‌دهد. در مورد سن بالاتر زنان، تفاوت بین زنان بر اساس زبان‌های قومی تقریباً همانند داده‌های جدول ۱ می‌باشد. احتمال داشتن شوهر کم‌سن‌تر از خود برای زنان بی‌سواد تقریباً دو

برابر زنان باسواد بوده است. این وضعیت منعکس‌کننده تفاوت بیشتر سنی در گروه‌های دارای وضعیت اقتصادی و اجتماعی پایین‌تر است. همان‌طور که انتظار می‌رفت (با توجه به جدول شماره ۱)، رابطه این احتمال با سن مستقیم است. زنان معتقد به برابری جنسیتی، نسبت به آنهایی که این اعتقاد را نداشتند، کمتر از شوهران خود بزرگ‌تر بودند. وضعیت در مورد همسان‌همسری بر اساس زبان قومی تقریباً مشابه وضعیت مردان است. باسوادی هیچ تأثیری در همسان‌همسری زنان نداشته است. اعتقاد به برابری جنسیتی تقریباً با بالاتر بودن درصد همسان‌همسری هماهنگ بوده است.

همان‌طور که نشان داده شده است، در اکثر ازدواج‌ها مردان از زنان بزرگ‌تر بوده‌اند. میزان این تفاوت بر اساس متغیرهای مختلف متفاوت است و می‌تواند از عوامل گوناگون تأثیر بپذیرد. جدول شماره ۳ میانگین تفاوت سنی زوجین نمونه (به نفع مردان) بر حسب بعضی از متغیرهای مرتبط به شوهر در سال ۱۳۸۰ را نشان می‌دهد. تفاوت سنی رابطه مستقیمی را با سن مردان نشان می‌دهد. پایین بودن تفاوت برای افراد جوان‌تر، می‌تواند تا حد زیادی ناشی از افزایش بیشتر سن ازدواج زنان در دهه‌های اخیر باشد (محمودیان ۱۳۸۳). تحصیلات بالاتر و شهرنشینی با تفاوت بیشتر همراه بوده است. تحصیلات به عنوان عامل افزایش‌دهنده سن ازدواج اگر با برابری تحصیلی زوجین همراه نباشد، تفاوت سنی بیشتر زوجین را موجب می‌شود. تفاوت بیشتر در شهرها نیز می‌تواند با توجه به بالاتر بودن میزان تحصیلات و سن ازدواج بالاتر افراد شهرنشین تفسیر شود.

با توجه به زبان قومی، بیشترین تفاوت برای مردان دارای زبان لری و کمترین برای مردان دارای زبان ترکمنی گزارش شده است. تحصیلات کمتر زنان نسبت به شوهران خود با تفاوت بیشتر همراه بوده است، در حالی که این تفاوت، برای شوهران دارای تحصیلات کمتر نسبت به همسران خود و شوهرانی که میزان تحصیلاتی هم‌سطح زنان خود داشتند مشابه بود. بنابراین ازدواج زودرس زنان دارای تحصیلات کمتر می‌تواند علت اصلی این تفاوت باشد.

در مورد زنان (جدول ۴)، عدم مشارکت در نیروی کار و انتخاب غیرشخصی همسر با بالاتر بودن میزان تفاوت سن هماهنگ بوده‌اند. هر دو عامل فوق می‌توانند با ازدواج زودرس همراه باشند. اگرچه باسوادی با بالاتر بودن فاصله سنی هماهنگ است، رابطه بین میزان فاصله و درجات تحصیلی تقریباً طاقی‌شکل و بیشترین فاصله برای زنان دارای سطوح تحصیلی متوسط ثبت شده است. برابری بیشتر از نظر موقعیت اقتصادی و اجتماعی و در نتیجه برابری بیشتر سنی بین زنان دارای مدارک تحصیلی پایین‌تر و زنان دارای مدارک بالاتر و شوهرانشان می‌تواند این تفاوت‌های کمتر را توجیه کند. سن زنان دارای زبان قومی لری بیشترین فاصله را با سن

شوهران آنها داشته است. از آن طرف، کمترین فاصله سنی برای زنان ترکمنی ثبت شده است.

جدول ۲. توزیع نسبی زوجین نمونه بر حسب تفاوت سن زوجین (مردان ۲۰-۵۴ ساله و زنان ۱۵-۴۹ ساله) به تفکیک متغیرهای مختلف مربوط به زن، ۱۳۸۰

تعداد	جمع	تفاوت سنی زوجین					متغیرها
		۹ سال و بیشتر	۵ تا ۸ سال	تا ۴ سال	همسن	سن بالاتر زن	
۹۲	۱۰۰/۰	۱۲/۰	۳۸/۰	۳۹/۱	۴/۳	۶/۵	زبان قومی* بلوچی ترکمنی ترکی عربی کردی گیلکی لری مازندرانی فارسی
۳۱	۱۰۰/۰	۶/۵	۲۲/۶	۵۸/۱	۳/۲	۹/۷	
۱۰۲۵	۱۰۰/۰	۱۷/۱	۳۵/۵	۳۳/۲	۵/۱	۹/۲	
۱۱۰	۱۰۰/۰	۱۲/۷	۲۵/۵	۴۲/۷	۶/۴	۱۲/۷	
۲۶۰	۱۰۰/۰	۱۵/۰	۳۵/۸	۳۴/۲	۵/۰	۱۰/۰	
۱۷۲	۱۰۰/۰	۱۲/۲	۲۶/۲	۴۳/۶	۵/۸	۱۲/۲	
۳۷۲	۱۰۰/۰	۱۹/۱	۳۳/۳	۳۷/۴	۳/۵	۶/۷	
۲۵۶	۱۰۰/۰	۷/۱۱	۲۹/۳	۳۵/۲	۵/۹	۱۸/۰	
۱۸۰۴	۱۰۰/۰	۱۶/۶	۳۷/۱	۳۳/۳	۴/۹	۸/۰	
۳۲۰۹	۱۰۰/۰	۱۲/۲	۳۱/۳	۳۶/۸	۴/۹	۱۴/۷	
۹۱۶	۱۰۰/۰	۱۷/۲	۳۶/۰	۳۴/۲	۴/۹	۷/۶	
۱۸۵	۱۰۰/۰	۲۹/۷	۴۹/۷	۲۰/۵	۰/۰	۰/۰	سن* ۱۵-۱۹ سال ۲۰-۲۴ سال ۲۵-۲۹ سال ۳۰-۳۴ سال ۳۵-۳۹ سال ۴۰-۴۴ سال ۴۵-۵۰ سال
۵۷۷	۱۰۰/۰	۲۰/۱	۴۴/۷	۳۰/۳	۳/۳	۱/۶	
۷۶۲	۱۰۰/۰	۱۶/۸	۳۳/۶	۳۷/۰	۵/۶	۷/۰	
۸۱۶	۱۰۰/۰	۱۵/۹	۳۳/۰	۳۶/۸	۴/۴	۹/۹	
۷۸۴	۱۰۰/۰	۱۸/۱	۳۰/۷	۳۵/۱	۴/۸	۱۱/۲	
۶۱۲	۱۰۰/۰	۱۴/۱	۳۲/۲	۳۴/۶	۵/۶	۱۳/۶	
۳۸۹	۱۰۰/۰	۱/۵	۳۳/۴	۲۹/۶	۸/۵	۱۷/۰	
۱۷۸۵	۱۰۰/۰	۱۷/۴	۳۵/۲	۳۳/۴	۵/۲	۸/۹	برابری هر دو طرف فرزندان* بلی بلی، تا حدودی نه‌این‌کارزنان‌ست نمی‌دانم
۱۷۶۹	۱۰۰/۰	۱۶/۱	۳۵/۸	۳۵/۳	۴/۴	۸/۴	
۵۱۴	۱۰۰/۰	۱۲/۱	۳۱/۷	۳۷/۹	۶/۲	۱۲/۱	
۲۹	۱۰۰/۰	۶/۹	۲۰/۷	۴۴/۸	۳/۴	۲۴/۱	
۸۵۴	۱۰۰/۰	۱۶/۶	۳۴/۱	۳۴/۷	۵/۲	۹/۵	برابری در انجام خانه کاری* بلی بلی، تا حدودی نه‌این‌کارزنان‌ست نمی‌دانم جمع
۲۲۲۴	۱۰۰/۰	۱۷/۳	۳۵/۹	۳۴/۱	۴/۹	۷/۹	
۹۹۰	۱۰۰/۰	۱۳/۲	۳۳/۸	۳۶/۰	۵/۱	۱۱/۹	
۳۰	۱۰۰/۰	۶/۷	۲۶/۷	۵۶/۷	۰/۰	۱۰/۰	
۴۱۲۵	۱۰۰/۰	۱۶/۱	۳۵/۰	۳۴/۸	۴/۹	۹/۲	

* معنی‌دار در سطح $P < 0.01$

جدول ۳. میانگین تفاوت سنی زوجین (به نفع مردان) نمونه بر حسب بعضی از متغیرهای مرتبط به شوهر، ۱۳۸۰

متغیر سن *	میانگین	تعداد	متغیر محل سکونت *	میانگین	تعداد
۲۰-۲۴ ساله	۳/۳	۱۸۳	روستا	۵/۱	۱۳۹۱
۲۵-۲۹ ساله	۴/۶	۵۳۷	شهر	۵/۶	۲۳۵۴
۳۰-۳۴ ساله	۵/۱	۷۰۴	مدرک تحصیلی*		
۳۵-۳۹ ساله	۵/۲	۷۱۱	ابتدایی ناقص	۵/۰	۴۰۰
۴۰-۴۴ ساله	۵/۵	۶۷۳	ابتدایی کامل	۵/۲	۶۵۱
۴۵-۴۹ ساله	۵/۸	۵۵۷	راهنمایی ناقص	۴/۸	۳۴۲
۵۰-۵۴ ساله	۷/۶	۳۸۰	راهنمایی کامل	۵/۵	۴۷۶
قومیت (زبان قومی)**			متوسطه ناقص	۵/۴	۲۰۶
بلوچی	۵/۳	۸۳	متوسطه کامل	۵/۹	۶۵۰
ترکمنی	۴/۳	۲۸	فوق دیپلم	۵/۹	۱۶۸
ترکی	۵/۴	۹۴۶	سایر مدارک دانشگاهی	۵/۶	۲۸۰
عربی	۵/۰	۱۰۸	سایر	۵/۱	۱۰۳
کردی	۵/۵	۲۵۴	تفاوت میزان تحصیلات زوجین**		
گیلکی	۴/۶	۱۵۳	زنان بیشتر-شوهران کمتر	۵/۳	۷۰۸
لری	۵/۶	۳۵۰	مساوی	۵/۳	۱۲۹۳
مازندرانی	۴/۹	۲۳۳	زنان کمتر-شوهران بیشتر	۵/۶	۱۴۵۶
فارسی	۵/۵	۱۵۸۷			

* معنی‌دار در سطح $P < 0.01$

** معنی‌دار در سطح $P < 0.05$

در تحلیل‌های دو متغیره فوق، ارتباط معنی‌دار متغیرها با تفاوت سنی زوجین نشان داده شده است. این روابط دو متغیره، مستقلاً و بدون در نظر گرفتن دخالت عوامل دیگر ارائه شده‌اند. با توجه به روابط متقابل بین متغیرها، سنجنش تأثیر هر یک از آنها بر متغیر وابسته از طریق کنترل سایر متغیرها، ارتباط شفاف‌تر متغیرهای مستقل و وابسته را بهتر بیان می‌کند. بنابراین سعی شده با استفاده از یک تحلیل چندمتغیره، تأثیر عوامل فوق‌الذکر بر فاصله سنی زوجین با کنترل عوامل دیگر مشخص شود. در تحلیل چندمتغیره، بسیاری از متغیرهای مستقل معنی‌داری خود را از دست دادند. تنها اثر بعضی از آنها، نظیر بعضی از زبان‌های قومی، تفاوت میزان تحصیلات

زوجین و وضع فعالیت زنان، با همبستگی‌های بسیار ضعیف معنی‌دار بود. اثر این متغیرها در تبیین متغیر وابسته تنها در حدود ۲ درصد بود.

جدول ۴. میانگین تفاوت سنی زوجین (به نفع مردان) نمونه بر حسب بعضی از متغیرهای مرتبط به زن، ۱۳۸۰

متغیر	میانگین	تعداد	متغیر	میانگین	تعداد
سن			وضع فعالیت *		
۱۵-۱۹ ساله	۷/۱	۱۸۵	فعال	۵/۰	۲۹۸۱
۲۰-۲۴ ساله	۶/۰	۵۶۸	غیرفعال	۵/۵	۷۶۰
۲۵-۲۹ ساله	۵/۳	۷۰۹	قومیت (زبان قومی)**		
۳۰-۳۴ ساله	۵/۴	۷۳۵	بلوچی	۵/۱	۸۶
۳۵-۳۹ ساله	۵/۵	۶۹۶	ترکمنی	۴/۳	۲۸
۴۰-۴۴ ساله	۵/۲	۵۲۹	ترکی	۵/۵	۹۳۱
۴۵-۴۹ ساله	۳/۹	۳۲۳	عربی	۴/۷	۹۶
سواد*			کردی	۵/۵	۲۳۴
باسواد	۵/۵	۲۹۶۴	گیلیکی	۴/۷	۱۵۱
بی‌سواد	۵/۰	۷۸۱	لری	۵/۶	۳۴۷
مدرک تحصیلی*			مازندرانی	۵/۱	۲۱۰
ابتدایی ناقص	۵/۰	۳۸۶	فارسی	۵/۵	۱۶۵۹
ابتدایی کامل	۵/۴	۵۵۸	نحوه انتخاب همسر*		
راهنمایی ناقص	۶/۰	۳۰۸	توصیه پدر و مادر	۵/۵	۱۸۰۴
راهنمایی کامل	۶/۲	۴۰۶	توصیه خویشاوندان نزدیک	۶/۰	۱۹۴
متوسطه ناقص	۶/۰	۲۱۲	توصیه سایر خویشاوندان و دوستان خانوادگی	۵/۷	۱۵۳
متوسطه کامل	۵/۵	۶۵۶	توصیه دوستان فرد	۵/۴	۴۷
فوق دیپلم	۴/۳	۶۶	انتخاب شخصی	۵/۲	۱۵۴۰
سایر مدارک دانشگاهی	۴/۹	۱۴۹			
سایر	۴/۸	۲۲۳			

* معنی‌دار در سطح $P < 0.01$
 ** معنی‌دار در سطح $P < 0.05$

خلاصه و نتیجه‌گیری

فاصله سنی زوجین می‌تواند تبعات اجتماعی و جمعیتی متفاوتی داشته باشد. باروری به‌عنوان مهم‌ترین متغیر جمعیتی می‌تواند تحت تأثیر فاصله سنی زوجین قرار گیرد. علاوه بر آن، تفاوت سنی زوجین بر عواملی نظیر رضایت ازدواجی و پایداری روابط خانوادگی تأثیر می‌گذارد.

عوامل اقتصادی و اجتماعی متعددی می‌توانند این تفاوت سنی را ایجاد کنند. در نظام‌های خانوادگی پدرسالار، تفاوت سنی زوجین (به‌نفع مردان) نسبتاً بالاست. همچنین، وضعیت‌های اقتصادی و اجتماعی پایین با میزان بالای تفاوت هماهنگ هستند. بهبود موقعیت زنان با کاهش فاصله سنی همراه است. میزان دسترسی به همسر مناسب، از طریق تأثیر بر زمان ازدواج دوجنس، می‌تواند در افزایش یا کاهش این تفاوت دخالت داشته باشد. این مقاله بر آن بود تا با استفاده از داده‌های طرح «آمارگیری از خصوصیات اجتماعی-اقتصادی خانوار» مرکز آمار ایران سال ۱۳۸۰، ارتباط تفاوت سنی زوجین را با عوامل اثرگذار بسنجد.

در بیش از ۸۵ درصد ازدواج‌ها، مردان از همسران خود بزرگ‌تر هستند. همسان‌همسری سنی فقط بر ۵ درصد از ازدواج‌ها حاکم است و در حدود ۹ درصد ازدواج‌ها، زنان از همسران خود بزرگ‌تر می‌باشند. مردان جوان‌تر روستانشین و دارای زبان‌های محلی مازندرانی، عربی و گیلکی بیشتر از بقیه دارای همسرانی مسن‌تر از خود بودند. از آن طرف، زنان دارای زبان‌های قومی مشابه، بی‌سواد، مسن‌تر و معتقد به انجام وظایف پرورش فرزندان و خانه‌داری توسط زنان، بیشتر دارای شوهرانی جوان‌تر از خود بودند. مردان دارای زبان‌های قومی گیلکی و مازندرانی، روستانشین و جوان‌تر، نسبت به بقیه شانس بیشتری برای همسن بودن با همسرانشان داشتند. همچنین، این شانس برای زنان دارای زبان‌های قومی عربی و مازندرانی، مسن‌تر و معتقد به انجام وظایف پرورش فرزندان توسط زنان بیشتر بوده است و زنان معتقد به برابری مرد و زن در انجام خانه‌داری، از شانس کمتری در همسن بودن با همسران خود برخوردار هستند.

میانگین تفاوت سنی به‌نفع مردان برای مردان مسن‌تر، دارای زبان‌های قومی لری و کردی، شهرنشین و دارای مدارک تحصیلی بالاتر بیشتر از بقیه بوده است. این میانگین، همچنین برای زنان جوان‌تر، بی‌سواد، غیرفعال، دارای تحصیلات در حد متوسط و دارای زبان‌های قومی لری بالاتر بوده است. زنانی که همسر خود را شخصاً انتخاب کرده بودند، دارای تفاوت سنی کمتری با شوهران خود بودند. این میانگین برای زوجینی که میزان تحصیلات شوهر از زن بیشتر بود، نسبت به زوجین دارای تحصیلات مشابه و تحصیلات بیشتر زنان، بیشتر بوده است. وجود تفاوت منفی (مسن‌تر بودن زنان) و همچنین همسان‌همسری سنی برای افراد دارای

وضعیت اقتصادی و اجتماعی پایین‌تر (تحصیلات کمتر) بیشتر بوده است. این وضعیت با یافته‌های قبلی مبنی بر هماهنگی بین شرایط اقتصادی و اجتماعی پایین‌تر و فاصله بیشتر تا حدودی مطابقت دارد. اما تفاوت مثبت (مسن‌تر بودن مردان) که اهمیت بیشتری دارد، تقریباً با وضعیت‌های اقتصادی و اجتماعی بالاتر هماهنگ است. این تجربه ممکن است حاصل مضیقه ازدواجی باشد، وضعیتی که رواج آن در شهرها (به علت بالاتر بودن میزان تحصیلات افراد و پیچیدگی‌های مضاعف زندگی) محتمل‌تر است. البته مسن‌تر بودن بیشتر زنان در مناطق روستایی نیز می‌تواند حاصل مضیقه‌ای باشد که از طریق مهاجرت مردان جوان حاصل شده است.

در تحلیل چند متغیره، تأثیر هیچ یک از عوامل اقتصادی و اجتماعی معنی‌دار نبود. عدم تأثیر متغیرهای اثرگذار می‌تواند اهمیت هنجار فرهنگی بزرگ‌تر بودن شوهر را به خوبی منعکس کند. هنجاری که در ورای تفاوت‌های اقتصادی و اجتماعی، تصمیم‌گیری زوجین برای انتخاب همسر از نظر سنی را هدایت می‌کند.

منابع

- جعفری مؤدهی، افشین (۱۳۸۲) «عدم تعادل در وضعیت ازدواج در ایران»، پژوهش زنان، دوره ۱، شماره ۵، صص ۸۳-۱۰۴.
- درودی آهی، ناهید (۱۳۸۱) «عدم توازن نسبت‌های جنسی در سنین ازدواج»، فصلنامه جمعیت، شماره ۴۱، صص ۱-۲۲.
- محمودیان، حسین (۱۳۸۳) «سن ازدواج در حال افزایش: بررسی عوامل پشتیبان»، نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۴، صص ۲۷-۵۳.
- میشل، آندره (۱۳۵۴) جامعه‌شناسی خانواده و ازدواج، ترجمه فرنگیس اردلان، تهران: انتشارات دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.

- Atkinson M. P. and B. L. Glass (1985) "Marital Age Heterogamy and Homogamy", *Journal Marriage and the Family*, 47 (3): 685-91.
- Carmichael G. A. (1988) *With This Ring: First Marriage Patterns, Trends and Prospects in Australia*, Canberra: Australian National University.
- Casterline J. B. et al. (1986) "The Age Differences between Spouses: Variations among Developing Countries", *Population Studies*, 40: 353-374.
- Osman M. and L. S. Shahd (2003) "Age-Discrepant Marriage in Egypt", *Cairo Papers in Social Sciences*, 24 (1.2): 51-61.
- Preston S. H. and M. A. Strong (1986) "Effects of Mortality Declines on Marriage

Patterns in Developing countries", in United Nations (ed.), *Consequences of Mortality Trends and Differentials*, United Nations, pp 88-100.

Quisumbing A. R. and K. Kallman (2003) *Marriage in Transition Evidence on Age, Education and Assets from Six Developing Countries*, New York: Population Council.

Rashad H. and M. Osman (2003) "Nuptilality in Arab countries: Changes and Implications", *Cairo Papers in Social Sciences*, 24 (1.2): 20-50.

Vera H. et al. (1985) "Age Heterogamy in Marriage", *Journal of Marriage and the Family*, 47 (3): 553-66.